

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

11-12

NYELVTAN

Tanulói munkafüzet

3-4

A kiadvány KHf/4447-15/2008 engedélyszámon 2008. 12. 10. időponttól tankönyvi engedélyt kapott.

Educatio Kht. kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterv.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a sulíNova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata.

A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

**ARATÓ LÁSZLÓ
KÁLMÁN LÁSZLÓ**

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK
BÁNRÉTI ZOLTÁN
CSERHALMI ZSUZSA
GYŐRI JÁNOS
SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MOLNÁR CECÍLIA

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI
PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

BORÍTÓGRAFIKA TIPOGRÁFIA

SZŰCS ÉDUA
BÁRD JOHANNA

TANTÁRGYPEDAGÓGIAI SZAKÉRTŐ TUDOMÁNYOS-SZAKMAI SZAKÉRTŐ TECHNOLÓGIAI SZAKÉRTŐ

**A TANKÖNYVVÉ NYÍLVÁNÍTÁSI ELJÁRÁSBAN
KÖZREMŰKÖDŐ SZAKÉRTŐK**
DR. MELÁTH FERENCNÉ
DR. HOFFMANN ILDIKÓ
ÁBRAHÁM JULIANNA

© **MOLNÁR CECÍLIA**
© **BÁNRÉTI ZOLTÁN**
© **EDUCATIO KHT.**

RAKTÁRI SZÁM:

H-ASZE1214

TÖMEG:

240 GRAMM

TERJEDELEM:

11,48 A/5 ÍV

A NYELVELSAJÁTÍTÁS

NYELVTAN

3

Tanulói munkafüzet

Fejlesztő

Bánréti Zoltán

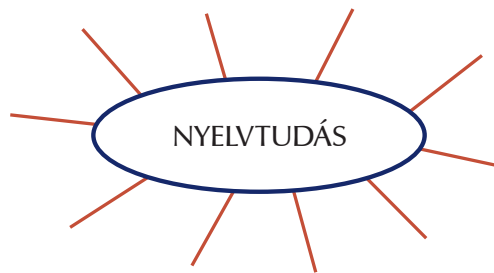
TARTALOM

A NYELVELSAJÁTÍTÁS

- 5 MI A NYELVTUDÁS?
- 12 AZ ANYANYELV ELSAJÁTÍTÁSA. A GYERMEKNYELV
- 25 NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ, NYELVI HÁTRÁNY

1. MI A NYELVTUDÁS?

1. Mit gondolsz, miben áll a nyelvtudás? – Gondolataidat rendezd el a pókhálóábrán!

2. Beszéljétek meg az alábbi kérdések alapján, milyen jellegű tudás a *nyelvtudás*!

- Mondott-e olyan mondatot a barátod vagy a barátnőd, amelyet feltehetőleg még sohasem hallottál? Ha mondott, megértetted-e ezt a mondatot?
- Hallhatja-e valaki 17 éves koráig anyanyelvének összes mondatát?
- Tudják-e az emberek 17 éves korukban az anyanyelvüket?
- Tudják-e az emberek 17 éves korukban anyanyelvük nyelvtanát? Miből áll ez a tudás és miben nyilvánul meg? Tudsz olyan magyar mondatot mondani, amelyet feltehetőleg még senki sem mondott?
- Ismeri-e egy felnőtt ember az anyanyelvének összes szavát? Indokold meg a válaszod!
- Elegendő-e a nyelvtudáshoz a szavak és a toldalékok ismerete? Véleményedre indokold is meg!
- Felismered-e, hogy valaki nem magyar anyanyelvű, ha magyarul beszél? Honnan?

a) Foglaljátok össze, amit a nyelvtudásról megbeszéltetek!

b) Beszéljétek meg, mit jelent megtanulni, tudni a következő dolgokat!
Gyűjtsétek össze, melyik miben hasonlít a nyelvtudáshoz, illetve miben különbözik tőle!

- járás
- játék
- étkezés
- védekezés egy kórokozó ellen
- kerékpározás

.....

.....

.....

.....

.....

.....

c) Készüljétek fel véleményetek bemutatására és indoklására!

3. Alakítsátok ki véleményeteket a számotokra kijelölt kérdésben! Majd gyűjtsetek minél több érvet az állításotok mellett!

A) Tud magyarul beszélni egy raccsoló gyerek?

TUD	NEM TUD

B) Tud magyarul beszélni egy beszélő papagáj?

TUD	NEM TUD

C) Tud magyarul beszélni egy GPS?

TUD	NEM TUD

D) Tud magyarul beszélni egy diktafon?

TUD	NEM TUD

4. Tekintsétek át az alábbi nyelvi adatokat!

Jelöljétek csillaggal azokat a szavakat, amelyek szerintetek magyar szavak lehetnének!

abár	Baruk	Miknóc
pakokm	Küsölészik	Tipi
tramén	Küsolészik	Bacsul
rtamén	Ratarség	Sztrz

a) Fogalmazzátok meg, mi alapján döntöttetek! Indokoljátok meg döntéseteket!

.....

.....

.....

.....

b) Alkossatok olyan szavakat, amelyek a magyar nyelv szavai lehetnének, de nem azok!

.....

.....

5. Az alábbiakban jelentéssel nem rendelkező, de nyelvtanilag helyes magyar mondatokat olvashattok.

a) Egészítsétek ki a következő befejezetlen „mondatokat”!

(1) A setülő vek a kolmával összedorolta a

(2) Az übömbür elsügödi a cörit tulkának.

(3) Elveszett a cörije egy

b) Írjatok mindegyikhez egy-egy hasonló szerkezetű, de értelmes magyar mondatot!

.....

.....

.....

.....

c) Fogalmazzátok meg, mit bizonyítanak a fenti típusú mondatok!

.....

.....

.....

.....

6. A nyelvi szabályok némelyike olyan természetű, hogy egymás után többször, akár végtelen sokszor is alkalmazhatjuk. Így elvileg végtelen hosszúságú mondatokat is tudunk alkotni.

a) Találjatok néhány módszert, amellyel egy-egy mondatot elvileg végtelen hosszúvá tudunk tenni!

Írjatok fel néhány példát minden egyes módszerhez!

Készüljete fel az ismételten alkalmazható szabály elmagyarázására!

.....

.....

.....

.....

b) A hétköznapi nyelvben nem fordulnak elő ilyen mondatok. Mi lehet ennek az oka?

7. Olvassátok el az alábbi mondatokat!

a) Vitassátok meg, melyik mondat milyen beszédhelyzetben hangozhatna el, ha egyáltalán elhangozhat!
Osszátok különböző csoportokba a mondatokat aszerint, hogy elhangozhatnak-e, és ha igen, milyen beszédhelyzetekben!

- (1) *Kivitettem a széket az udvarra.*
- (2) *Néz egy nyolc ki bár valóban.*
- (3) *Én se nem tudom beszélni magyar.*
- (4) *A színtelen zöld gondolatok dühösen alszanak.*
- (5) *Porszem mászik gyenge harmaton.*
- (6) *Az apánk fia nem az apám fia.*
- (7) *Csak ami nincs, annak van bokra.*
- (8) *Nem tom, haza-e kell vinni.*
- (9) *Jóska már megint rossz fát rakott a tűzre.*

b) Vessétek össze a többi csoporttal az eredményeiteket!
Állapítsátok meg, hogy a csoportokba rendezés eredményei eltérnek-e egymástól!

2. AZ ANYANYELV ELSAJÁTÍTÁSA. A GYEREKNYELV

1. Kérd meg a szüleidet, meséljék el neked, hogy csecsemő- és kisgyerekkorodban hogyan tanultál meg beszélni!

Melyek voltak az első szavak, amelyeket kimondtál?

Számolj be erről az órán!

2. Biztos ismersz 1–4 éves kisgyereket a családotban vagy a környezetemben.

Jegyezzél le olyan érdekes szavakat és szerkezeteket, amelyek szerinted a kisgyerekre jellemzőek, és eltérnek a te nyelvedtől, illetve eltérnek a felnőttek nyelvétől is!

3. Kérd meg szüleidet, mondjanak olyan szavakat, nyelvi fordulatokat, melyeket kisgyerekkorodban gyakran használtál, és amelyeket csak ők értettek meg!

Írj egy szótárt ezekből a szavakból, mindegyik mellé írd oda „felnőttnyelvi” megfelelőjüket!

SZÓ/KIFEJEZÉS	JELENTÉS	SZÓ/KIFEJEZÉS	JELENTÉS

4. Tegyéél fel kérdéseket arról, mi érdekel azzal kapcsolatban, hogy hogyan tanuljuk meg az anyanyelvünket!

5. Milyen helyzetben mondhatta egy gyerek az alábbi mondatokat?

a) Minden mondathoz gyűjtsetek egy-két olyan helyzetet, amelyben elhangozhatott!

- (1) *Mama*
- (2) *Vau-vau hol?*
- (3) *Pápá nem.*
- (4) *Ki*
- (5) *Téjja*
- (6) *Még csoki!*
- (7) *Cica el.*
- (8) *Vau-vau*
- (9) *Csacsi ott.*
- (10) *Aggyá*
- (11) *Vimma csoti.*

- b) Szerintetek miért tudatok némelyik mondathoz több helyzetet is találni, másokhoz viszont csak kevesebbet?
Miben különböztek egymástól ezek a mondatok?

6. Összekevertük egy gyerek 2 éves és 3 éves korában mondott néhány mondatát.

- a) Vajon melyik mondat melyik korszakából származik?

(1) <i>Pápa apa.</i>	'Apa elment.'
(2) <i>Egy nagy papíjt, jó?</i>	'Egy nagy papírt adjál!'
(3) <i>Medcsiná szék!</i>	'Csináld meg a széket!'
(4) <i>Zsuzsamama ágy.</i>	'Ez Zsuzsa mama ágya.'
(5) <i>Fejemeini ént!</i>	'Emelj fel engem!'
(6) <i>Addide blabda!</i>	'Add ide a labdát.'
(7) <i>Ezt eltenni, jó?</i>	'Ezt tedd el, jó?'
(8) <i>Ott van huhu.</i>	'Ott van a huhu.'
(9) <i>Edz enyim.</i>	'Ez az enyém.'
(10) <i>Fejkapaszzkodok.</i>	'Felkapaszzkodok.'
(11) <i>Hazamész a nyolcadikra?</i>	'Hazamész a nyolcadikra?'
(12) <i>Néze bácsi. Képe bácsi.</i>	'Nézd a bácsi képét!'

(13) *Most ajja kéjlek szépen, hogy oda- adod nekem a fényképezőgépet.* 'Szépen kérlek, add ide a fényképezőgépet!'

(14) Evés közben: *Hú pápá. Has.* 'A hús lement a hasamba.'

2 ÉVES KOR	3 ÉVES KOR

b) Mik a főbb nyelvi különbségek a gyerek két korszaka között?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

c) Mik a főbb különbségek ezen mondatok és felnőtt nyelvi megfelelőik között?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. Olvasd el a szöveget!

Jelöld a margón azokat az állításokat, amelyeket alátámasztottak a példák!

Az anyanyelv elsajátításának szakaszai

Az anyanyelv-elsajátítás minden gyereknél egyedi módon történik, és hogy mitől függenek az egyéni különbségek, arról egyelőre szinte semmit sem tudunk. A közös vonásokat ezért csak nagyon vázlatosan, hozzávetőlegesen tudjuk jellemezni.

A két legkorábbi hangadási forma, a *gőgicsélés* és a *gagyogás* abban különböznek, hogy a *gagyogás* során a gyerek már főleg az anyanyelvére jellemző beszédhangokat adja ki, bár azt bizonyítottan tekinthetjük, hogy már korábban is meg tudja különböztetni az anyanyelv beszédhangjait más hangoktól – leggyakrabban a második félévben kezdődik a *gagyogás* szakasza, és az első életév végén válik egyeduralkodóvá.

A gyerek első jól értelmezhető közlései *egyszavasak*; ez az időszak addig szokott tartani, amíg a gyerek szóincse el nem éri a körülbelül 50 szót. Ezután következik a *kéttagú* mondatok időszaka, amelyekben jellegzetesen nyelvtani kapcsolóelemek nélkül szerepel két szó; a közöttük levő nyelvi-jelentéstani viszony igen sokféle lehet.

A kéttagú mondatok fokozatosan bővülnek három- és többtagúvá; kialakul az ún. *távirati stílusú* beszéd, amelyben a szavak sorrendje már sokszor állandóságot mutat (pl. megjelennek a jelzős szerkezetek), de a nyelvi kapcsolóelemek még általában hiányoznak. Végül a nyelvtanilag megformált, nyelvtani elemekkel ellátott szóalakok és szerkezetek használata, az *artikulált nyelv* általában valamikor a 2. és a 3. életév között válik uralkodóvá.

Az artikulált nyelv fejlődése már nagyon nagy egyedi eltéréseket mutat az egyes gyerekeknél, de van néhány általános jellegzetessége ennek a szakasznak is. Megfigyelhetjük például, hogy miután a gyerek elkezd helyesen használni egyes szóalakokat, szerkezeteket, egy idő után visszaesés következhet, rendszeresen helytelen alakok jelenhetnek meg. Például előfordul, hogy egy gyerek már használja a *pénzt*, *húst* stb. alakokat a *házat*, *tüzet* stb. mellett, később mégis megjelennek a beszédében a *pénzet*, *húso*, *tűzt* alakok, és csak sokkal később válnak nála általánossá a felnőtt nyelvből ismert tárgyesetű alakok. (A tárgyesetű, *-t* toldalékos névszók alkotásának bonyodalmaival a magyar gyerekek sokszor még kisiskolás korukban is küzdenek.) Ennek a jelenségnek az lehet a magyarázata, hogy kezdetben egyenként jegyzi meg a ragozott szóalakokat, később kezdik felismerni ezeknek a szavaknak, szerkezeteknek a felépítését, és kísérletezni kezdenek vele — ekkor eshet vissza a teljesítményük. A kísérletezés időszakában jellemző „hibákat” sokszor az ún. *túláltalánosítás*nak lehet tulajdonítani, vagyis annak, hogy egy felismert vagy megsejtett szabályszerűséget a gyerek olyan esetekben is alkalmazni próbál, amikor az valamiért nem érvényesül.

A nyelvésajátítást általában két, egymásnak ellentmondó elv jellemzi: az egyik az, hogy ragaszkodunk azokhoz a formákhoz, szerkezetekhez, amelyeket megtanultunk (a „hibásan” megtanult szóalakokat a gyerekek sokszor csak iskoláskorukban hagyják el), a másik pedig a már említett kísérletező kedv, amely állandó újításokat, sokszor nagyon leleményes vagy vicces alakokat eredményez.

8. Milyen más szavak mintájára alkotta meg a gyerek az alábbiakat?

a) látol, tudol, hagyol

.....

b) hót (=havat), tót, lót

.....

c) tégemet (=téged/et)

.....

d) Itt a kaba. Ez a lapa.

.....

e) piszokt (=piszkot), kők (=kövek), virágt (=virágot), lók (=lovak)

.....

f) esz, (=evett), eszni (=enni), nevetettek (=nevettek), kötötte (=kötötte), fekszik (=fekszik)

.....

g) kicsibb, szépebb, sokabb

.....

9. A következőkben egy nemzetközi gyereknyelvi adatbázisból származó adatokkal fogsz dolgozni.

A CHILDES (Child Language Data Exchange System) egy nemzetközi gyermeknyelvi internetes adatbázis, amely több nyelven (angol, észt, francia, német, spanyol, orosz, török, tamil, olasz, görög, héber stb.) 2–3 éves kisgyerekekkel folytatott beszélgetések lejegyzett változatait, meghallgatható audiófájlokat, sőt videófájlokat is tartalmaz. A CHILDES-t a következő internetes címen érheted el: <http://childes.psy.cmu.edu>

Letölthető fájlok:

A 2–3 éves magyar anyanyelvű kisgyerekekkel való beszélgetések lejegyzett változatait a fenti internetes címen a következő linkek alatt találod:

Local transcripts/Other languages/Hungarian/Reger.zip vagy MacWhinney.zip.

a) Olvasd el a kapott részletet, és húzd alá azokat a részeket, kifejezéseket, amelyek nem érthetőek számodra!

b) Különítsd el egymástól a nyelvi adatokat és az azokat kísérő megjegyzéseket!

c) Nézz utána az ismeretlen angol kifejezések jelentésének!

10. Önálló kutatómunka a CHILDES adatbázisból

a) Válasszatok egy-egy fájlt a CHILDES-ből: az adatok között legyen egy korai, egy középső és késői nyelvelsajátítási szakasz! (A sorszámok jelzik, hogy melyik mikori.)

- b) Hasonlítsátok össze nyelvtani szempontok szerint az egyes életkorokból származó szövegeket! Szempontok lehetnek:
- Milyen mondattípusok fordulnak elő, milyen arányban?
 - Milyen nyelvtani jelölőket használ a gyerek?
 - Milyen módokon tér el a felnőtt nyelvtől a gyereknyelvi beszéd?
- c) Készítsetek statisztikákat az egyes korszakokra jellemző nyelvi eltérésekről!

11. KészüljeteK fel eredményeitek bemutatására!

Készítsetek az eredményeitekből posztert vagy előadást (számítógépes bemutatóval)!

12. Vita a nyelvelsajátításról

- a) Olvasd el és értelmezd a következő két álláspontot!

I.

A nyelvelsajátítás négy legfontosabb tényezője az UTÁNZÁS, az ALAKFELISMERÉS, a KÖZÖS FIGYELEM és A MÁSIK SZÁNDÉKAINAK FELISMERÉSE. A gyerek az utánzás révén képes pontosan reprodukálni a felnőttek megnyilvánulásait, az alakfelismerés révén képes felismerni, hogy melyek a felnőttek által használt szerkezetek legfontosabb vonásai. A közös figyelem segítségével képes pontosan azonosítani, hogy mire utalnak a felnőttek, amikor valamire egy bizonyos kifejezést használnak, és a másik szándékának felismerése révén értik meg, hogy milyen közlési szándékkal mondják éppen azt, amit mondanak. Mindezek a képességek általános emberi képességek, nemcsak a nyelv elsajátításában játszanak szerepet.

II.

Az ember nyelvi képességét a központi idegrendszerének (az agyának) valamilyen sajátos vonása magyarázza, amely feltehetően mutációval, valamilyen génmódosulással jött létre, és amely azért maradt fent, mert a nyelvhasználat előnyös a fennmaradás és a szaporodás szempontjából. Ez az agyi tulajdonság felelős a nyelvi univerzálékért, vagyis azért, ami minden emberi nyelvben közös. Ilyen, az agyunkban már születésünkkel jelen levő szerkezeti tulajdonságok lehetnek például az alany–állítmány viszony, az alárendelő mondatok beágyazása főmondatokba, a névmások használatának főbb szabályai.

- b) Írd össze a kérdéseidet a fenti álláspontokkal kapcsolatban!

c) Melyik szöveg győzött meg? Te melyik állásponttal értesz (inkább) egyet?

13. Olvassátok el a következő tényeket!

1. Az agykutatók még nem találtak olyan agyi struktúrát, amely csak az emberi agyban található meg, és felelőssé tehető a nyelvi képességekért.

2. Nincsenek olyan örökletes rendellenességek, amelyek csak a nyelvi képességeket érintenék.

3. Még az emberszabású majmok sem képesek mondatszerkezeteket megtanulni, pedig jelek segítségével egy-két szavas mondatok használatára megtaníthatók.

4. A gyerekek a legritkább esetben kapnak negatív visszajelzést, vagyis nagyon ritkán hívják fel a figyelmüket a felnőttek, hogy olyat mondtak, ami a felnőtt nyelvben nem elfogadott.

5. A gyerekek sok-sok hibás megnyilatkozást hallanak (mert ezek a felnőttek beszédében nagyon gyakoriak), mégis megtanulják az anyanyelvük szabályszerűségeit.

6. Bár a gyerekek nem kapnak negatív visszajelzést, ha rossz mondatot mondanak, de ha a várakozásukkal ellentétes megnyilatkozást hallanak, akkor mégis módosítják a feltételezéseiket egy-egy szabályszerűségre vonatkozóan.

a felelősek. Ekkor két párhuzamos tanulási folyamattal számolhatunk: a szabályrendszerek elsajátításával és egy másik, a kivételes alakokat, valamint általában a tartalmas szavakat rögzítő, emlékezeti rendszer építésével.

A mondatok megértésében a magyar gyerekek 3 éves korukra már elsajátítják, hogy a mondat értelmezésében fontosak az összetevők ragjai, viszont kisebb életkorban még inkább csak arra figyelnek, hogy melyik szó jelent élő és melyik élettelen dolgot.

A „ragozó nyelvekben” hamar a ragok válnak a tanulás vezető tényezőjévé, azoknál a nyelveknél pedig, ahol nincsenek ragok, hanem a szórend a döntő, ott a szórendre összpontosít a gyermek. Sok vita folyik arról, hogy mindez csupán gyakorisági, tapasztalati tanulás eredménye-e, vagy pedig egy velünk született egyetemes nyelvvelsajátító képesség biológiai alapú beszabályozásából, az éppen elsajátítandó nyelvtípusra való beállítódásából származik-e.

Körülbelül a kétszavas mondatok korszakának a vége felé megindul a szókinccs ugrásszerű gyarapodása – az eddigi tízes nagyságrendű szókinccs ekkor néhány hónap alatt ötszörösére-tízszeresére nő. A szóasszociációs vizsgálatokban, ahol azt kérik, hogy egy adott szóra mondjon valaki egy másik szót, ami eszébe jut, hétéves kor ELŐTT a gyerekek a megadott hívószóra olyan szóval válaszoltak, amely egy mondatban a hívószó után következhet, például a *kutya* hívószóra az *ugat* választ adták. Hétévesnél idősebb gyerekek válaszai viszont rendszerint más, a hívószóval azonos szófajba tartozó és hozzá közel álló jelentésű szót tartalmaztak. Ilyen például a *kutya* hívószóra adott *macska* válasz. A szavak rendszerének kialakulása is hosszú fejlődési folyamat eredménye.

Forrás: Pléh Csaba: *Gyerekenyelv*, in: Kiefer Ferenc (szerk): *Magyar nyelv*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2006.

15. Töltsd ki az értékelőlapot!

a) Az önálló kutatómunka értékelése

1. A legnehezebb dolog ez volt:

.....

.....

2. Szerintem így működünk együtt a csoportmunkában:

.....

.....

.....

.....

3. Szerintem így sikerült ismertetnünk az elemzést:

.....

.....

.....

4. Ennyire vagyok elégedett a többiek hozzájárulásával a közös munkához:

.....

.....

5. Ennyire vagyok elégedett a saját hozzájárulásommal a közös munkához:

.....

.....

b) A vita értékelése

1. A legnehezebb dolog ez volt:

.....

.....

2. Szerintem így működünk együtt:

.....

.....

.....

.....

3. Szerintem így sikerült a vita:

.....

.....

.....

.....

4. Ennyire vagyok elégedett a többiek hozzájárulásával a közös munkához:

.....

.....

5. Ennyire vagyok elégedett a saját hozzájárulásommal a közös munkához:

.....

.....

3. NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ, NYELVI HÁTRÁNY

A NYELVI SZOCIALIZÁCIÓ két dolgot jelent: az egyik a társadalomba történő beilleszkedésnek a nyelv révén való tanítása és tanulása: a felnőtt környezet a kisgyermek magatartását elsősorban a nyelv segítségével irányítja. A kifejezés másik jelentése: szocializálás a nyelv célszerű, hatékony használatára, hogy a kisgyerekek elsajátítsa a különböző beszédhelyzeteknek megfelelő nyelvhasználatot.

Egy nyelv elsajátítása a nyelvtan és a szókincs birtokbavételén túl az adott nyelv – társadalmilag és kulturálisan meghatározott – használati szabályainak az elsajátítását is magában foglalja. Ezt a fajta tudatos tanítást/tanulást nyelvi szocializációnak nevezik. A nyelvi szocializáció tanulási folyamata mintegy ráépül a nyelv rendszerének elsajátítására, és a két tanulási folyamat végeredménye az a képességünk, hogy nyelvtanilag helyes és a beszédhelyzetnek, a partnernek, a kommunikációs céloknak megfelelő közléseket tudjunk tenni.

A következő órákon a nyelvi szocializáció kérdéseit vizsgálhatjátok meg.

1. Gyűjtsétek össze, hogy a beszéden kívül mi minden tartozik hozzá a kommunikáció folyamatához!

2. Idézzetek fel olyan eseteket, amikor valamilyen otthoni kommunikációs, viselkedési szokásokat összeütközésbe került egy máshol (pl. az iskolában) elfogadott normával!

Milyen érzés volt?

Később változtattatok az otthonról hozott szokáson?

3. **Kutatók kisiskolás gyerekekkel olyan kísérleteket végeztek, melyek során képek segítségével kellett a gyerekeknek történetet alkotniuk. Sorrendbe rakták a képeket, és megkérték a gyerekeket: mondják el a vizsgálatvezető személynek, hogy mi történik a képeken.**

Példaként két választ mutatunk be.

- a) Olvassátok el a szövegeket!

I.

Három fiú futballozik, és az egyik fiú belerúg a labdába, és a labda bemegy az ablakon. Betörik az ablakot. És egy ember kijön és kiabál velük, mert betörték az ablakot. A gyerekek elszaladnak, és akkor egy néni kinéz az ablakon és leszidja őket.

II.

Futballoznak... és rúgja... és az ott bemegy... betöri az ablakot... és kijön... kiabál velük, mert betörték,... elszaladnak.... És akkor kinéz és leszidja őket.

- b) Milyen nyelvi különbségek vannak a két szöveg között?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

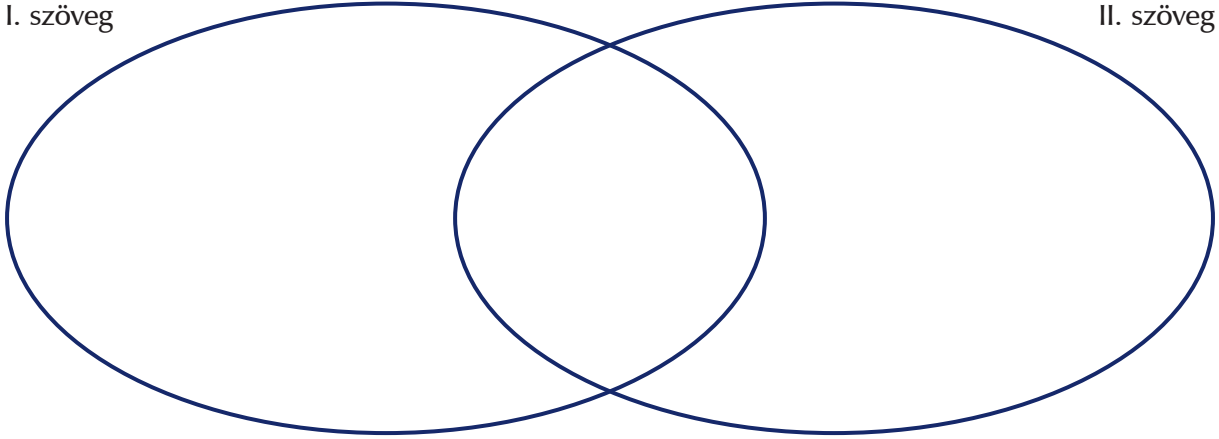
- c) Töltsétek ki a halmazábrát a szempontok szerint!

- (1) Melyik szöveget fogja a tanító teljes értékű nyelvi válasznak tekinteni?
- (2) Nyelvtani szempontból melyik szövegben rövidebbek, szerkezetileg egyszerűbbek a mondatok?
- (3) Mivel igazolnád, hogy a kisgyerek már elsajátította, és alkalmazza a nyelvtani szabályokat?
- (4) Melyik szöveg tűnik tervezettebbnek, kidolgozottabbnak, végiggondoltnak?

(5) Melyik szöveg illik bele az iskolai nyelvhasználatba és melyik nem?

(6) Hogyan értékelné a tanító a két szöveget?

I. szöveg

II. szöveg

d) Fogalmazzatok meg a fenti két szöveg alapján következtetéseiteket az első és a második szöveget megalkotó gyermek nyelvi-kommunikációs képességeire vonatkozóan!

e) Olvassátok el az alábbi szöveget!

Kidolgozott és korlátozott kód

Vannak kisgyerekek, akik az I. szöveg változatához hasonló módon írnak le képeket, és vannak, akik a II. szöveg szerinti módon. Az utóbbit követő kisgyerek nyelvi-kommunikációs szempontból hátrányos helyzetbe kerülhet az iskolában, mivel nem gyakorlott abban a nyelvhasználatban, amit az iskolában elvárnak a kisgyerektől.

Megvizsgálták, mi a forrása a gyerekek közti nyelvhasználati különbségnek. Egy felmérésben két éven át magnóra vették a 1,5–3,5 éves gyerekekkel folytatott anyai beszélgetéseket. Azt találták, hogy összefüggés van a kisgyerekkori anya–gyerek kommunikáció és a gyerek által később követett nyelvhasználat között. Az egyik összefüggés szociológiai

jellegű volt, eszerint a nyolc osztályt végzett anyák más módon beszélgettek a kisgyerekekkel, mint a diplomás édesanyák.

Néhány jellegzetes különbség:

- Az általános iskolát végzett anyák sokkal rövidebb és egyszerűbb mondatokat produkáltak, a diplomás édesanyák hosszabbakat és bonyolultabbakat. Az általános iskolát végezettek általában kevesebb kijelentő mondatot, kevesebb mellérendelést, kevesebb jelzői módosítót, és kevesebb nem jelen idejű igealakot használtak, az iskolázott anyák viszont ezekből a nyelvtani kategóriákból többet.
- Az általános iskolát végzett anyák – egyéves gyermekükkel beszélgetve – jóval kevesebb főnevet használtak, mint az iskolázottak. Az egyéves gyermek számára a nyelvelsajátítás központi feladata a tárgyak, személyek nevének elsajátítása. A főnevek nagyobb gyakorisága az anyai beszédben tehát a fejlődésnek ezen a pontján feltétlenül előnyös a kisgyermek beszédfejlődése szempontjából.
- Az általános iskolát végzett anyák beszéde – az iskolázottakéval összevetve – több önismérlést, sematikus megnyilvánulást tartalmazott, a beszédük célja pedig elsősorban a gyerek irányítása volt, és kevésbé törekedett a gyerekekkel folytatott társalgásra.
- Az iskolázott anyák gyakrabban mondtak gyermeküknek új információt tartalmazó megnyilatkozásokat, mint az iskolázatlanok. Az új információ gondosan adagolt bevezetése a kisgyermekkel folytatott társalgásba a beszédfejlődés szempontjából igen előnyös hatású.
- A iskolázott anyák sokkal több valódi kérdést tettek fel gyerekeknek, mint az alacsony iskolázottságúak. A valódi kérdések olyan információkérő kérdések, amelyekre a kérdező személy nem ismeri előre a választ. A valódi kérdések nagyobb arányú használata az iskolázott anyák esetében jelzi, hogy jobban elfogadták gyermeküket olyan partnerként, aki képes önálló gondolatok vélemények, szándékok megfogalmazására. Ez lényeges mutatója a nevelés általános stílusának.
- A csak általános iskolát végzett anyák körében általánosabb a gyermek közvetlen irányítása, sok rövid felszólító mondattal, míg az iskolázottaknál nagyobb fokú a valódi társalgás, a személyre szabott, egyénhez szóló beszédmód.

Magnófelvételek tanulságai

A kutatók azt találták, hogy összefüggés van az iskolába belépő gyermekek nyelvi szintje és a kisgyermekkorban velük folytatott anyai beszéd sajátosságai között. Ahol a kisgyerek késést mutat a nyelvhasználati változatok elsajátításában, és ezért kevésbé sikeres a pontos, kifejtett nyelvhasználatot megkövetelő iskolában, ott ez gyakran visszavezethető a beszédfejlődést segítő nyelvi eszközök korlátozottabb alkalmazására az anyai beszédben. Ez utóbbi pedig az édesanya iskolázottsági szintjével függött össze, vagyis a nyelvi hátrányhoz olyan társadalmi hátrány kapcsolódik, amely az alacsony iskolai végzettséggel járhat együtt.

Az alacsonyabb iskolázottságú anyák beszédmódja nem általánosságban „helytelen”, hanem csak az iskolai oktatás olykor merev nyelvi követelményei szempontjából nem

előnyös. Az anyák egyszerűen azokat a kisgyerekeknek szóló beszédmódokat alkalmazzák, melyek az ő közösségeikben, az ő családjaikban szokásosak, tradicionálisak.

Az iskolában megmutatkozó nyelvi hátrány nem lép fel szükségszerűen. Elsősorban akkor mutatkozik meg, ha az iskolai oktatás, a tankönyvek nyelvezete, és a tanárok nyelvi-kommunikációs módszerei egyoldalúan csakis a kifejtett, pontosan részletezett, kikérdező, vizsgázató nyelvhasználatot alkalmazzák és fogadják el. Vagyis a gyerekek olyan fokú nyelvi alkalmazkodását kívánják meg, amelyre nem minden kisgyerek van felkészülve. Ha viszont az iskolai oktatás nyelvezete és kommunikációs módszerei kellően rugalmasak és türelmesek, megpróbálnak alkalmazkodni a kisgyerekek egymástól eltérő nyelvhasználati változataihoz, melyeket otthonról, a családi környezetből hoznak, és ezek sokféleségére épít a tanítás, akkor ezzel az iskola segíthet a gyerekeknek a nyelvi késést behozni, elkerülni az iskolai kudarcot.

Forrás: Réger Zita: *Utak a nyelvhez*

4. A következőkben két nagyon különböző nyelvtanulási útról olvashattok. Képzeld el, hogy a két közösség tagjai egymástól nem messze élnek, de igen zárt közösséget alkotnak.

a) Olvassátok el a számotokra kijelölt szöveget!

A)

„Csináld magad!” – Nyelvi szocializáció a tractoni fekete közösségben

A tractoni kisbabákat dédelgető szeretet fogadja közösségükben. Az örökké karban hordott gyermekek születésüktől kezdve az emberi kommunikáció áramában élnek, az ebben nekik jutó szerep azonban sokkal inkább a hallgatóé, a megfigyelőé, mint a társalgási partneré. A körülöttük zajló kommunikáció inkább róluk szól, mint hozzájuk: „párbeszéd” a velük való kapcsolatban még akkor sem alakul ki, amikor a baba, a gagyogás fejlődési szakaszán túl, már az első szavakkal kísérletezik. A gyermek által produkált hangsorok, a korai nyelvi közlések megismétlése, kibővítése, értelmezése sem ekkoriban, sem később nem szokásos a közösségben. (A kisgyerek hangadását sohasem valamiféle jelentést hordozó nyelvi kezdeménynek, hanem zajnak tekintik a tractoniak.) Speciálisan a kisgyermeknek szóló, módosított beszéd alkalmazását elvileg helytelenítik: saját idősebb gyerekeiket kigúnyolják, ha a kicsikkel ezt a beszédmódot alkalmazzák. Általános véleményük, hogy a beszéd a kisgyermeknél magától megjelenik majd, ha a gyerekeknek szüksége lesz rá: ha a babának tényleg lesz már mondanivalója, akkor azt ki is fogja tudni mondani.

12-14 hónapos életkortól kezdve a nyelvi nevelés útjai a nemtől függően eltérően alakulnak. A kisfiúk – mihelyt helyváltoztatásra képesek – a tractoni „aréna” szereplői közé kerülnek: a terecskén, ahol a kis település lakóinak közösségi élete zajlik, a férfiak változatos „próbáknak” vetik alá őket. Ugratás, kötekedés, a kihívás különböző formái zápo-

roznak rájuk. Mindezzel mintegy „tesztelik” gyorsaságukat és intelligenciájukat. Ennek során a kisfiúk, sok-sok próbálkozás után megtanulják, hogyan kell – szóval vagy tettel – eredményesen visszavágni: kigúnyolni az agresszort. A visszavágás nyelvi eszközei kezdetben persze még nem túlzottan változatosak. A kisfiúk eleinte egy-egy, a környezettől elsajátított mondatot variálnak különböző mondatdallammal, hangerővel, hangszínnel, a legkülönbözőbb beszédhelyzetekben. A visszavágás módozatait kipróbálva meg kell tanulniuk beszédpartnerük, hallgatóságuk változékony hangulataihoz alkalmazkodni: megítélni motívumaikat, különbséget tenni valós és színlelt szándékok között, „túlbeszélni”, „túlcelekedni” őket, ha kell. Az így kialakuló nagyfokú „megérző” képesség fontos tudásnak számít egy olyan közegben, ahol a hangulatok, az érzelmek szabadon kifejeződnek, ahol a közösségi kommunikációban igen kevés a formális, kötött elem, a hallgatót meghatározott válaszra kötelező megnyilatkozás-típus vagy viselkedésmód, ahol tehát éppen ezért ugyanaz a megnyilatkozás a hallgatóból gyakran a legellentétebb reakciókat váltja ki.

A kislányoktól elvárt közszereplés fő formája a „faksznizás” (*fussing*). A „faksznizás” Tractonban sajátosan női beszédműfaj: a saját jogaik vagy gyermekeik védelmében produkált kioktató, rendreutasító, magának kikérő, az inzultáló személyt megszegyenítő szóváltás vagy ingerült monológ értendő rajta. A „faksznizás” azonos korú és státuszú személyek között fordul elő, kicsi lányok „faksznizását” azonban a legtekintélyesebb öregasszony is szívesen fogadja. Ezzel a lányok lehetőségnek kapnak arra, hogy a szóváltás, a ripszrt, a megszegyenítés hatékony módszereit kipróbálják és begyakorolják. A közösség véleménye szerint a hatékony „faksznizás” előfeltétele annak, hogy a kislányokból jó anyák legyenek.

E sajátos szövegtípusok gyakoroltatásán kívül más nyelvi támaszt, segítséget az előttük álló tanulási feladatokhoz nem kapnak a kisgyermek: a nyelv elsajátítását, gyakorlását, bekapcsolódásukat a társalgás körülöttük zajló áramába maguknak kell „megszervezniük”. A kisgyerekek e célból hatékonyan képesek hasznosítani a rendelkezésükre álló legfőbb forrást: a felnőttek egymás közötti beszédét. A felnőttek körül játszadozó kisgyerekek kezdetben egyes kikapott részeket ismételtetnek a körülöttük folyó társalgásból, majd kedvük szerint átalakítva, magukalkotta monológokba foglalják bele a felnőttek beszédéből megjegyzett megnyilatkozás-foszlányokat.

Később, amikor a gyerek a nyelv eszközeinek elsajátításában előrehalad, maga is megpróbál „betörni” a felnőttek társalgásába: megpróbálja kivívni partneri szerepét. Így pl. mások beszélgetését hallgatva, egy alkalmas ponton kérdést tesz fel, kommentárt fűz az elhangzottakhoz, vagy új témát vet fel. 2 és 4 éves kor között a tractoni gyerekek monológyszerű, ismétlésekkel, variálással, alliterációkkal színezett, meglepően kreatív költői monológokkal próbálnak a folyó társalgásba bekapcsolódni, felhívni magukra a felnőttek figyelmét. A nyelvre, nyelvhasználatra vonatkozó tudás mindkét nem esetében a közösség által nagyra értékelt, színes, kreatív, nyelvi játékokban és képzeleti elemekben bővelkedő történetelmondásban, valamint a vasárnapi gyülekezetben a himnuszokhoz és a közös imához kapcsolódó fantasztikus kollektív improvizációs teljesítményben teljesebbé válik.

Forrás: Réger Zita: *Utak a nyelvhez*

B)

„Kövesd az írást!” – Nyelvi szocializáció a roadville-i fehér munkásközösségben

A roadville-i gyerekeket elsősorban saját szüleik nevelik. A gyereket számára kialakított sarokban, vagy saját szobájában kis csecsemőkorától kezdve színes képek – gyermekversek figurái – veszik körül. A kicsik élete nem csak térben, időben is tagolt: meghatározott rend szerint etetik, mosdatják, altatják őket. Így a roadville-i kisbabák a világ felfedezésében kezdetől fogva szert tehetnek a tárgyi világhoz kapcsolódó érzéki tapasztalatokra, világuk térben és időben körülhatárolt, tagolt.

A szülők a gyerekekkel beszélve egyszerűsített beszédmódot (az ún. „prototársalgást”) alkalmaznak. A gyermekeknek szóló beszédben a „gyermekközpontú kommunikáció” legfontosabb ismérvei megtalálhatóak. A szándék- és jelentéstulajdonításra épülő korai „társalgási” formák, a gyerek megnyilatkozásainak megisméltése, kibővítése, értelmezése, az „egyszerűsített” regiszter jellegzetes eljárásai – úgymint: a mondattani, hangtani, szókincsbeli egyszerűsítés, valamint a beszéd hangzó oldalának jellegzetes módosulásai: magas hangfekvés, lassú beszédtempó, eltúlzott intonációs kontúrok használata – egyaránt megtalálhatóak.

Roadville-ben a gyerekeket „megtanítják helyesen beszélni” – ez a nevelés egyik, gyakran expliciten is megfogalmazott célja, morális felelősségérzetből következő szülői kötelesség. A nyelv elsajátítása egyértelműen a szülő vezetésével megy végbe: ő dönti el, mit kell gyermekének megismernie, mit és hogyan kell mondania a megismert dologról. Ez az intenzív tanítási-tanulási folyamat a mindennapi társalgás keretében megy végbe. A szülő közli gyermekével a mesekönyvben szereplő vagy a környezetben látható személyek, cselekvések, tárgyak nevét (később tulajdonságaikat, illetve a velük kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat), majd újra és újra visszakérdezi tőle ezeket az információkat. Ha a kisgyermek nem a szülő által elvárt szóval válaszol, újra és újra kijavítják: alternatív, a megadottól eltérő megnevezést akkor sem fogadnak el, ha az esetleg nyelvileg teljes mértékben elfogadható lenne. A későbbiekben a roadville-i gyerekeknek – szülői kérésre vagy felszólításra – tőlük telhetően ugyanilyen pontosan fel kell mondaniuk az új játékokhoz fűzött szülői magyarázatokat, a helyes és helytelen magatartást kísérő kommentárokat, történeteket és ezek tanulságait. A tanult ellenőrzésének egyik legfontosabb eszköze a *tesztkérdés*¹: a 2 és 4 éves kor közötti gyermekeknek szóló beszédben ez a legfontosabb kérdéstípus.

Az így végbemenő beszédtanítás célja kettős: a kisgyerekeknek meg kell tanulnia helyesen – a közösség udvariassági szabályainak megfelelően – beszélni, és meg kell tanulnia helyes (azaz: igaz) dolgokat mondani. Ez a tanító, visszakérdező ismeretátadás, nevelési mód, amelyben a nyelv tanítása világismeret-átadással, morális elvekkel és illemoktatással fonódik össze, a közösség mindennapi életét átható bibliai elvekben gyökeredzik. (A roadville-iek fundamentalista protestáns vallási elveket követnek.) S nem csupán az elvek hatnak a nevelésre, hanem a vallási tevékenységhez kötődő nyelvhasználat, az igehirdetés, az egyházi

1 Tesztkérdés: a kérdések azon típusa, amelyre a kérdező személy ismeri a választ, és a beszédpartnerétől ezt az előre megszabott választ várja el. (Tehát a kérdés mintegy teszteli a partner ismereteit.)

oktatás során megtapasztalt ismeretátadási mód is hatással van a gyermek-felnőtt beszéd-kapcsolatra, a szülői „vezetési stílusra”. A vallási ismeretek, a valláserkölcsei elvek abszolút jellegűek, örök időre szólnak és megváltoztathatatlanok. Elsajátításuk útja, hogy hinni kell igaz voltokban, pontosan meg kell őket jegyezni, és ha kell, változatlanul vissza kell őket mondani. Így lehet az élet mindennapjaiban alkalmazni, megvalósítani a hallottakat, olvasottakat. (Az olvasottak eltérő értelmezésére vagy eltérő nyelvi kifejezések használatára nincs lehetőség.)

A roadville-i gyerekek kicsi gyerekkoruktól kezdve vallási nevelésben részesülnek. Ennek keretében bibliai verseket kell felmondaniuk, bibliai témájú kvízzjátékok kérdéseire kell válaszolniuk. Az előre elvárt válaszok pontos megadása itt is fontos: a tőlük elvárt nyelvhasználati módok, a nyelvhasználattal kapcsolatos korai tapasztalatok így módon egybeesnek a roadville-i gyerekek nevelődésének két színterén: a családban és az iskolában. Ez a nyelvi szocializáció egyben a felnőtt élet beszédműfajaira is felkészíti a gyerekeket. Roadville-ben a felnőttek szóbeli kultúrájának legfőbb „műfaja” a baráti vagy ünnepi összejöveteleken elmondott történet. Ezek a történetek igen valóságosak, pontosak: az elbeszélte esemény körülményeit pontosan adják meg, a történeteket szoros időrendben sorolják fel, a szereplők szavait egyenes beszédben, lehetőleg szó szerint idézik.

b) Írjátok ki a közösségek legfontosabb jellemzőit!

.....

.....

.....

.....

.....

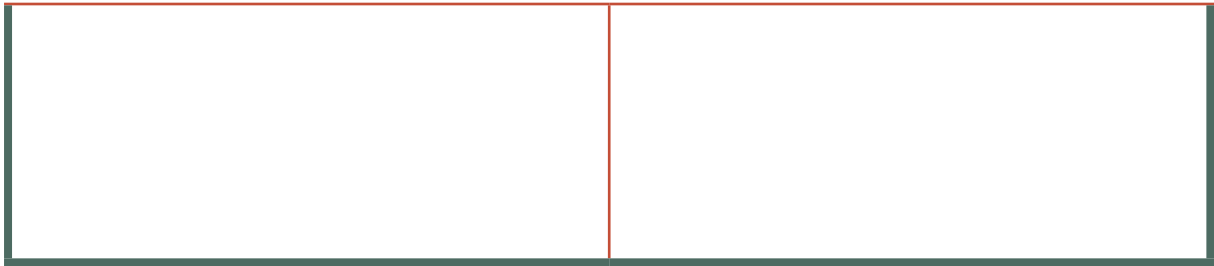
.....

.....

c) Számoljátok be egymásnak az olvasottakról!

d) Hasonlítsátok össze a két közösséget aszerint, hogy milyen módon segítik a felnőttek a gyerekek nyelvétanulását!

TRACTON	ROADVILLE

5. Képzeljük el, hogy a fenti két közösség közel él egymáshoz. Tractonban nincs iskola, csak a közeli Roadville-ben, így a tractoni gyerekek a roadville-i iskolába járnak, ahol jellemzően roadville-i születésű tanárok tanítanak.

a) Vitassátok meg, mi történik az iskolában a tractoni és mi a roadville-i gyerekekkel?

b) Melyiküknek lesz könnyebb, miért?
Melyiküknek lesz nehézsége az iskolai környezetben? Miben állhat ez a nehézség?

c) Mutassátok be az osztály előtt álláspontotokat a roadville-i iskola problémáival kapcsolatban!

ahogyan az is szokatlan lehet számukra, hogy a tanító dönti el, kié a szó, ki beszélhet, s hogy a többieknek ilyenkor hallgatniuk kell. Szokatlan lehet, hogy teljes mondatban kell válaszolni, és hogy minden, az adott témához tartozó dolgot meg kell nevezni, el kell mondani.

A kisgyerek iskolai eredményei, osztályzatai tehát attól is függenek, mennyire alkalmasak a rendelkezésére álló nyelvhasználati módok, eszközök arra, hogy az iskolában tapasztalt furcsa, néha természetellenes kommunikációs helyzetekhez alkalmazkodjanak.

10. Töltsd ki a kilépőkártyát!

KILÉPŐKÁRTYA

1. Voltak-e olyan problémák a fejezetben, amelyeket érdekesnek találtál? Ha igen, melyeket?

.....

.....

.....

2. Voltak-e olyan témák, amelyeket Te másképpen látsz, mint ahogy a fejezet bemutatja?

Ha igen, melyek voltak ezek? Foglald össze a saját nézetedet, szempontjaidat!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Mit hagytál volna ki? Miért?

.....

.....

.....

4. A fejezetben bemutatott példák mennyiben egyeztek meg saját, a nyelvi szocializációval és a nyelvi hátránnyal kapcsolatos tapasztalatiddal?

.....

.....

5. Szerinted mi az az előző részekből, amit minden embernek érdemes tudnia, megjegyeznie?

A NYELV ÉS AZ AGY

NYELVTAN

4

Tanulói munkafüzet

Fejlesztő

Bánréti Zoltán

TARTALOM

A NYELV ÉS AZ AGY

41 PSZICHOLINGVISZTIKAI KÍSÉRLETEK

49 SZERZETT NYELVI ZAVAROK

59 A NYELVI FEJLŐDÉS ZAVARAI

1. PSZICHOLINGVISZTIKAI KÍSÉRLETEK

A következőkben néhány olyan kísérletről lesz szó, amelyeket a nyelvészek és a pszichológusok arra használnak, hogy feltérképezzék, mi is történik pontosan, amikor az anyanyelvünket használjuk (amikor valamit megpróbálunk kifejezni vagy megérteni), és hogyan kapcsolódik ez egyéb idegrendszeri képességeinkhez (pl. gondolkodás, emlékezés, észlelés).

A nyelvészetnek azt az ágát, amely ezzel a területtel foglalkozik, PSZICHOLINGVISZTIKÁ-nak hívják.

1. Gyűjtőmunka

- a) Gyűjtsetek olyan élményeket, amelyekben nem tudatosan, hanem automatikusan cselekedtetek!

- b) Gyűjtsetek ugyanilyen automatizmusokat a beszédtevékenységekből (vagyis olyan esetekről, amelyek beszéd vagy megértés közben történnek veletek)!

2. Fluenciakísérlet

- a) Soroljatok fel 1 perc alatt minél több szót, ami a megadott kategóriába tartozik! Egyikőtök sorolja a szavakat, másiktok pedig kezelje a diktafont és mérje az időt!

Kategóriák:

A) állat

B) étel

- C) ital
- D) ruha
- E) foglalkozás
- F) hangszer
- G) bútor

- b)** Hallgassátok vissza a felvett szavakat!
Keressetek szabályosságokat abban, mit miután mondtatok!
Gondolkozzatok el azon, mi lehetett ennek az oka!

3. Készítsetek statisztikát!

- a)** Átlagosan hány szót soroltatok fel egy-egy kategóriában?
Állítsátok sorrendbe a kategóriákat aszerint, hogy melyikhez találtátok átlagosan a legtöbb szót!

b) Melyik volt az öt leggyakrabban felsorolt szó egy-egy kategóriában?

c) Vizsgáljátok meg a párotok által felsorolt szavakat!
Hol érezték a felsorolásban váltást, ahol a kategórián belül másféle dolgok felsorolását kezdte meg? (Pl. az állatok között egy darabig madarakat sorolt, aztán háziszárnyasokat, aztán más háziállatokat.)

d) Hányféle fogalomkörből választotta a felsorolt szavakat (hány váltás volt)?
Átlagosan kategóriánként hány váltás volt az osztályban?

e) Melyik kategóriában volt a legtöbb váltás? (Ne abszolút értéket használjatok, hanem viszonyít-
satok az illető kategóriákban felsorolt szavak számához!)

f) Milyen következtetéseket lehet levonni az eredményekből?

g) Miért volt fontos a kísérletben, hogy minél több szót próbáljon mindenki felsorolni?

h) Olvasd el az alábbi szöveget az elvégzett kísérletről!

Szavak felidézése egy bizonyos kategóriában

A kísérletet, amelyet elvégeztünk, valójában súlyos betegek állapotának felmérésére szokták használni. Vannak ugyanis betegségek (pl. Alzheimer-kór), amelyekben az azonos kategóriájú fogalmak megnevezése komoly nehézséget jelent. Hasonló vizsgálatokat szoktak végezni más módon összetartozó szavakkal is (pl. azonos hanggal kezdődő szavakat kell felsorolni). Általában csak a felsorolt szavak számát szokták vizsgálni, de általános megfigyelés, hogy ha nagyon gyorsan kell ugyanolyan kategóriájú dolgokat felsorolnunk, akkor egymáshoz fogalmilag nagyon közel álló dolgokat igyekszünk sorolni; amikor kimerülünk (nem jut eszünkbe más fogalom ugyanabban az alkategóriában), akkor váltunk, és egy másik alkategóriára térünk át, de utána igyekszünk ugyanazon az alkategórián belül maradni.

Ez arra utal, hogy gyorsabban jut eszünkbe új fogalom, ha egyetlen alkategóriára összpontosítunk (vagy legalábbis ebben reménykedünk), ami annak lehet a jele, hogy a memóriánkban az azonos alkategóriába tartozó fogalmakat gyorsabban tudjuk egymás után felidézni, mint ha két felidézés között áttérünk egy másik kategóriára.

Valószínű, hogy minél hétköznapibb egy kategória, annál több szót sikerül felsorolni; ezen belül is minél hétköznapibb, ismertebb egy alkategória, annál több felsorolt szó tartozik bele; a hétköznapibb kategóriákban kevesebb alkategória-váltás lesz, és általában kevés a váltás a felsorolt szavak számához képest (vagyis igyekszünk alkategóriákon belül maradni).

4. Olvasd el a számodra kijelölt kísérlet leírását!

A)

FOGALMAKKAL KAPCSOLATOS EGYSZERŰ TULAJDONSÁGOK

A vizsgálati személyeknek egyszerű kérdésekre kellett választ adniuk egyes fogalmakkal kapcsolatban (arról, hogy rendelkeznek-e egy bizonyos tulajdonsággal), vagy pedig maguktól kellett az illető fogalomhoz kapcsolódó fogalmakat sorolniuk. A különböző kísérleti személyek különböző fogalommegnevezéseket kaptak, sokféle véletlenszerű sorrendben. A vizsgálat középpontjában többféle különböző pár állt (olyan szavak közé keverve, amelyek nem alkottak ilyen párokat). Például néhány vizsgált pár:

gyep – felásott gyep
autó – üvegautó
dinnye – félbevágott dinnye
oroszlán – baktérium
szerszám – macska
citrom – felhő

B)

KÉTFÉLE JELZÉS

A kísérleti személyeknek nagyon egyszerű kérdésekre kellett válaszolni mondatokkal kapcsolatban. Például az egyik kísérletben a mondatok igazságát kellett megállapítaniuk, egy másikban a mondatok helyességét kellett megítélniük. Két csoportra osztották a kísérleti személyeket, és a feladatuk között csak annyi volt a különbség, hogy az egyik csoportnak az „igen” vagy a „nem” gombot *megnyomnia* kellett, míg a másiknak *kihúzzható* gombjai voltak. Azt mérték, hogy a mondatoktól függően melyik csoport milyen jól teljesített (a reakcióidőket és a válaszok helyességét mérték, de általában a helyes válasz megadása nem okozott gondot).

C)

FOLYTONOS KÜLÖNBSÉGEK

A kísérleti személyek szótagpárokat hallanak. A kísérlet első részében a képernyőn két gombot látnak, egy-egy szótag van rájuk írva, és arra a gombra kell kattintaniuk, amelyik szótagot hallani vélték. A második részben is szótagpárokat hallanak, de csak azt kell megítélniük, hogy azonos vagy különböző szótagokat hallottak-e. A szótagokat mesterségesen állítják elő úgy, hogy valamilyen szempontból (pl. zöngéesség, képzéshely, hosszúság) folytonosan helyezkedjenek el egy skálán (pl. *ba – da – ga* és a közbeeső hangok, ha képzéshely szerinti skálát vizsgálnak, vagy *pa – ba* és a közbeeső hangok, ha zöngéesség szerinti). A párokat ezekből a mesterségesen előállított szótagokból véletlenszerűen választják ki.

- a) Vitassátok meg, minek az igazolására szolgálhatnak az olvasott kísérletek!
 Írjátok le az ötleteiteket és az azokat alátámasztó érveket!

A „Kiírás” gombra kattintva megjelenik, hogy milyen szótagok közül választhatók; kattints arra, amelyiket a párod mondott vagy az „Egyik sem” gombra, ha nem ezek valamelyikét mondta. A kattintás után hallható majd a következő szótag.

6. Értékeljétek a tesztek eredményét! Készítsetek statisztikát!

a) Mennyi volt az osztályban átlagosan a „jobb oldali helyes” válaszok aránya?

b) A „jobb oldali helyes” válaszok mennyire függenek össze azzal, hogy ki balkezes és ki jobbkezes, ki fiú és ki lány?

Egyszerűbb és bonyolultabb módszereket is használhattok az összefüggések megállapítására.

1) Egyszerűbb módszer például:

A 10 legnagyobb „jobb oldali helyes” arányú válaszoló között mekkora a bal- és a jobbkezesek aránya?

2) Bonyolultabb módszer például a következő:

Írjátok le egy oszlopba az eredményeket növekvő vagy csökkenő sorrendben (pl. a „jobb oldali helyes” válaszok számát/arányát). Mellé jobbra egy másik oszlopba írjátok 0-t, ha az illető tanuló balkezes és 1-et, ha jobbkezes (vagy fordítva). Egy harmadik oszlopba írjátok be, hogy a középső oszlopban az illető sor alatt hány darab rubrikában van 1-es. A harmadik oszlop számait adjátok össze, nevezzük az összeget P -nek, a sorok számát (az összes tanuló számát) pedig n -nek.

Ezek után P négyszeresét osszátok el az $n^2 - n$ számmal, és az eredményből vonjatok ki 1-et. A kapott számmal becsülhetjük a két adatsor úgynevezett rangkorrelációját. Ha a szám 0, akkor semmi összefüggés nincs a két adatsor között; ha -1 , akkor teljesen ellentétes a két adatsor, ha pedig 1, akkor teljes megfelelésben van.

Tehát ha pl. a bal oldali oszlopba növekvő sorrendben írtátok be a „bal oldali helyes” válaszok arányát vagy számát, a középső oszlopba pedig 0-t írtátok a balkezesekhez és 1-et a jobbkezesekhez, akkor a 0,5-nél nagyobb érték azt mutatja, hogy a jobbkezesek jobban teljesítenek a bal fülükkel hallottaknál, ha pedig $-0,5$ -nél kisebb az érték, akkor éppen a jobb fülükkel hallottaknál teljesítenek jobban.

2. SZERZETT NYELVI ZAVAROK

A következőkben olyan, balesetben vagy valamilyen betegségben szerzett sérülésekről lesz szó, amelyek az ember nyelvi képességét érintik.

Az ilyen sérüléseket AFÁZIÁKNAK nevezzük, a sérült embereket pedig afáziásoknak.

1. Próbáljatok zajos környezetben kommunikálni!

Beszélgétek meg az élményeiteket és a tapasztalataitokat!

2. Az alábbiakban régen külföldön élő magyar anyanyelvű emberek megnyilatkozásait olvashatjátok.

A szöveget szó szerint és nagyjából kiejtés szerint jegyezték (nem számítva az angol részleteket). Ahol # jelet találtok, ott hosszabb szünetet tartott a beszélő. Ahol szögletes zárójelben magyarázatot találtok, azt a lejegyző tette bele az egyértelműség kedvéért. Ahol valamit nem ejtett ki a beszélő, ott <> között szerepel a nem ejtett hang.

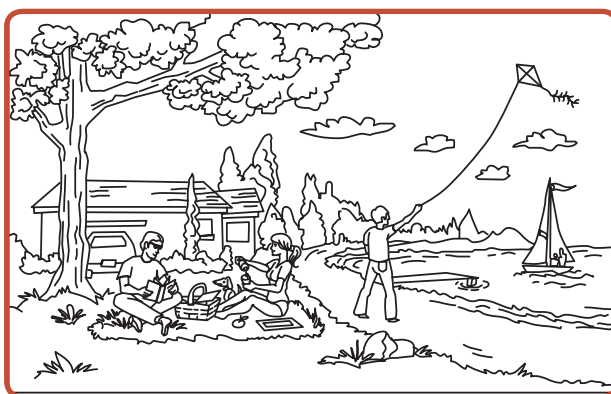
- (1) Ott találkozol emberekkel, # akik olyan másnyelvenek, min<t> neked.
- (2) Mindenki gondolkoz erre, hogy mi a jó.
- (3) Egyik barátom, akinek ezt is történt...
- (4) Mindenhol futtunk, mer<t> mert késtünk *mindenre*
- (5) És ez ez ez mások mondtak rám.
- (6) Mindenki asziszik, hogy # ha egy órát csinálja...
- (7) De biztos van ő lemezek.
- (8) Mert ezek # legtöbb, aki ezt csinálja, ezek az idősebbek, akik má itt itt é<l>nek jőpár évig. # Ez egy ilyen öö # ilyen szennyeződés a nyelvbe<n>.
- (9) Ez egy probléma, de itt a magyarok között azér<t> nagyon szigorú a a a magyar ha rosszul beszél az ember. # Én én azt látom, hogy a legtöbb ember, ha nem aaa ha nem irtó jó a magyarjuk, akkor # azt érzik, hogy nem jó, hogy teljesen nem jó.

c) Készüljete fel eredményeitek bemutatására!

3. Az afáziások beszéde

Olvasd el a számodra kijelölt szöveget!

A) A következő párbeszédet egy szerzett nyelvi sérülésben szenvedő emberrel folytatta le a vizsgáló. A párbeszéd 4 perc 42 másodperc alatt zajlott le.

Vizsgáló: Mutatok egy képet, és mondja el, hogy mit lát rajta. Jó? Érti?

Vizsgálati személy: Tehát fogok kapni valamit magától, mikor szépen kész jó vitéznek lángó.

Vizsgáló: Itt a kép, erről beszéljen...

Vizsgálati személy: Ezt kell mondani, hogy mit értettem jól. Igen. Ezt magamnál szépen el kell mondani?

Vizsgáló: Igen.

Vizsgálati személy: Jó. Hát akkor akkor, legelőször is egyszer meg kell tudni, hogy egyszer hol voltam, kit láttam, azokat láttam, hogy kik voltak? És hol láttak? Kivel voltam? És kikkel voltam? Hát akkor mindegy, hogy kértem ugye?

Vizsgáló: Mindegy.

Vizsgálati személy: Hát akkor ez a férfi ticsad ember, ja nem jól mondom sajnos, tehát ez egy, mindegy hogy kerek ugye, hol keltem, tehát akkor ez kátolt egy ilyen nyármagastalányban, nem jól mondom, jázonkocsi hogy mondják?

Vizsgáló: Sárkány.

Vizsgálati személy: Jó, hát akkor, hogy is mondják kárcsöny igen, ezt kell kimondani.

Vizsgáló: Sárkány.

Vizsgálati személy: Ez vot egy firfa, firfa vagy forfa vocsakba...

Vizsgáló: Férfi.

Vizsgálati személy: Igen ez együtt volt egy drágerva utcába, ez a baj amikor itt szépen ki kell fejezni, hogy én voltam neki a vorfi, nem tom kimondani neki szépen úgy látszik, de tudom, ő kecsé, nem ez a gyávré, nem, nem jól mondom.

- Vizsgáló: *Mondom, figyeljen csak! Sárkány.*
- Vizsgálati személy: *Ja sárkány, ez egy sárkány kocsat láttam egy kollany férfivel együtt, és egy firfol gyaludával együtt, és láttam férfi az ilot evenyt, hát én nem tudom kezdet kimondani. Akkor méé tán haza köle vlot egy fiatalember, egy fiatal férfi, aki setcet a gányban és egy vége mondjam tovább, hogy volt? Hajjós hajjós utcába, nem egy gyáf úgy kell mondani ami szép, szépen kell kimondani, hogy nekem, hogy a nyár nyári hogy valami szépen snyála mondja hogy, fát fát nem tyenni hejő jejő, na, hogy mondjam nyári vécsébe, folyóba? Hogy jól ki kimondani szevedet az...*
- Vizsgáló: *Vitorlás.*
- Vizsgálati személy: *Igen de, ezt nekem ki kén fejezni előre igaz? Hogy én voltam egy ilyen nyé-rős nyárfi utcába, nem nyírfa, nyárról...*
- Vizsgáló: *Nyári.*
- Vizsgálati személy: *Nyárról hogy mondják... folyó ételbe nem jól mondok ki, hogy nem jól tuttom, jól tudom, hogy hol van ez a fiú férfi, és tudom, hogy hol gázlik és hol csinált itt és meretén ment egyedül...*
- Vizsgáló: *Segítség, ha azt mondok, hogy ez egy vitorlás?*
- Vizsgálati személy: *Igen ezt mind, ezt mind tudom, hogy benne vagyok, de szépen valahogy szépen ki eh..., tudom hogy ez megvan, de mégis szeretném szépen kifollyatni, elvennyesni magának marrany, nem itt a... valahogy ki, jól ki..., valamit ki fejezni nekem szépen, é most el, amik voltak, akko ő... Szóval nem csináltam jól szépen, és azt se, hogy itt van a fiatalemb fia*
- Vizsgáló: *Nagyon jó!*
- Vizsgálati személy: *fiatalember most féjjel helyezte a trónokba, most át helyezi úgy látom valamit a... a... csánithoz oda, jól kimondani, szépen és ő még nyárszik magának, itt a fehér gornyó gornyó, kimondani szépen, hogy kor kornyofi ült, egy fajaváza fiatal ember, ami ő még énszerintem úgy nézem, hogy ő még csotolta is egy... egy ilyen jányit férfi madárolt, amit ott valamit kérdezett most, magyarul madárnak a fényi hát én legalábbis úgy nézem persze, hogy ő itt most elmaradott fiatalember, ez a fiatalember, és csinált magának mégegy... egy nem jónaucinak mondta a nyárnak venyezőt ez a fiatalember, és ki nyerte magának, tehát a pojának elpányázta ezt, megkányázta ezt, lehet.*

B) A következő párbeszédet egy szerzett nyelvi sérülésben szenvedő emberrel folytatta le a vizsgáló. A párbeszéd 4 perc 39 másodperc alatt zajlott le.

- Vizsgáló: *Azt szeretném, ha elmesélné, hogyan betegedett meg. Mindent mondjon el, amire emlékszik a betegségével kapcsolatban.*
- Vizsgálati személy: *Hát a kórházba ment... mentél..., mentem... Kassán... és a Kassán voltam... hat napot. És nem tudtam semmit. És me... me... me... me.. és nem tudt..., tudtam semmit. És hát holnap Miskolcon élek, és hát... a kórházban élek, és a hat napot voltam és... júniusban... június elején voltam, ...és hát nem be..., sötét van a... sötét van... és sötét van. És a... június... június elején... az kormány haltam meg... nem... nem hát nem a... igen a kórházban... hát nem tudom... a kórházban akkor... hát jaj... júniusban élek ...és szeptember 9-én cén... főorvossal megbeszéled ...és akkor szeptember elsején volt... nem tudom a... volt hát... jaj okos voltam, és...*

Vizsgáló: *Milyen volt?*

Vizsgálati személy: *...okos voltam... hát nem tudom... hát nem okos, hát... nem okoskodásom. És... és... hát akkor a kilencedikén kollégiumban... a Tamás és a Xénia.*

Vizsgáló: *Ők a gyerekei?*

Vizsgálati személy: *Igen. Tamással besz... a megbeszéltem és... anyi. Ő nem tudom a... jaj, szombaton, pénteken, szombaton, vasárnap... Paula... voltom otthon és szeretnek.*

a) Miben tér el az ép beszédétől az afáziás beteg szövege? Gyűjts hibatípusokat!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Vessétek össze a kétféle afáziát!

A)	B)

- c) A nyelvészek sokszor dolgoznak afáziás betegekkel, azok szövegeivel. Szerintetek mire tudnak következtetni a nyelvészek ezekből a sérült nyelvi adatokból?

- d) Szerintetek milyen problémák merülhetnek fel az afáziásokkal végzett kísérletekkel kapcsolatban?

4. Olvassátok el az alábbi szöveget!

Az agyban található egyik olyan területet, amely fontos szerepet játszik a nyelvhasználatban, PIERRE PAUL BROCA (1824–1880) fedezte fel (1861-ben). Ő vizsgálta először nyelvi károsodással küzdő agysérülteket, és megállapította, hogy a sérülés mindegyiküknél a bal halántéki lebenynél lokalizálható.

Később CARL WERNICKE (1848–1904) fedezte fel, hogy az agy egy másik, jól körülhatárolható területének sérülése is tipikus nyelvi zavarokhoz vezet.

Róluk neveztek el két, nyelvi funkciókért felelős agyterületet, valamint az afázia két alapvető fajtáját, a BROCA-AFÁZIÁT és a WERNICKE-AFÁZIÁT.

BROCA-AFÁZIA

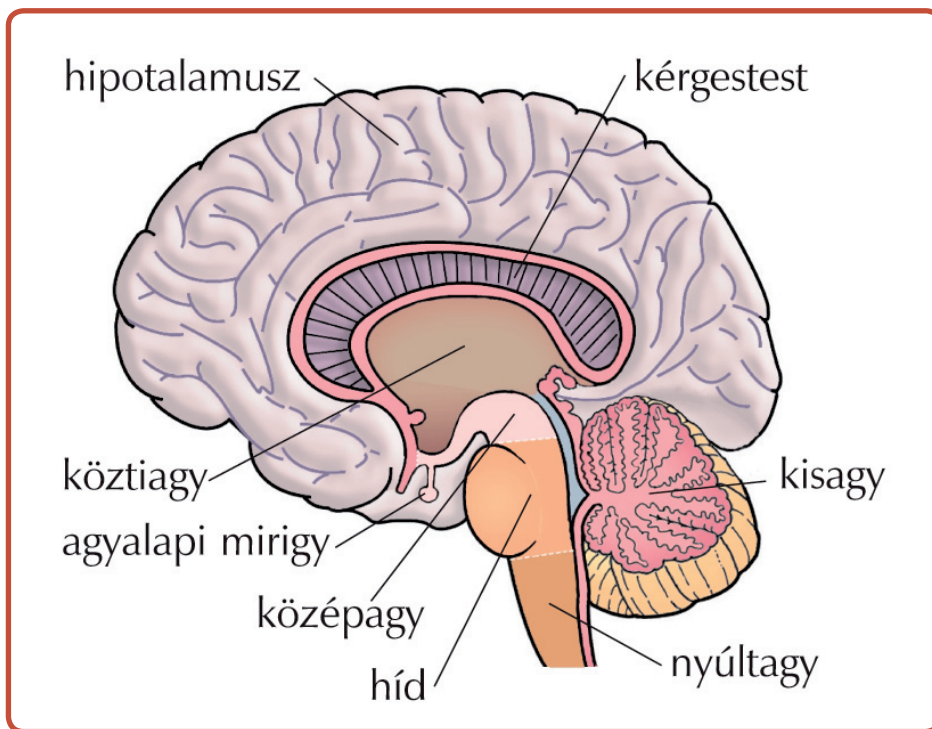
Ez akkor figyelhető meg, amikor a homloklebeny alsó, hátulsó része sérül. A Broca-afázia legjellemzőbb tünete az agrammatizmus (ezért gyakran agrammatikus afáziának is nevezik).

- A beszéd töredezett, akadozó;
- a nyelvtani jelölők (pl. toldalékok, névutók) gyakran elmaradnak, felcserélődnek;
- csökken a tagmondathosszúság, egyszerűsödik a szerkezet („távirati stílus”).

WERNICKE-AFÁZIA

Ez a Wernicke-mező (a halántéklebény felső, hátsó területe, a fali lebeny felé terjedő rész) sérülésével jár. Jellemző tünetei:

- folyamatos spontán beszéd, szintaktikailag koherens szerkezetek;
- tartalmas szavak zavara, nem létező, „halandzszerű” szavak produkálása;
- a mondattani viszonyok félreértése.

5. Egy teszt-sorozatban arra kértek két magyar anyanyelvű Broca-afáziást, hogy egyes számú szavakat mondjanak többes számban és fordítva, többes számú szavakat mondjanak egyes számban, valamint egyes főneveket lássanak el melléknévképzőkkel.

Az elkövetett hibák osztályait mutatja az alábbi táblázat:

A FELADAT	A HALLOTT SZÓ	AZ ELKÖVETETT HIBA	A HELYES FORMA
Többes számra váltás	kazal nyereg	kazalak nyeregek	kazlak nyergek
Egyes számra váltás	szélmalmok körmök	szélmalm körm	szélmalom köröm
Melléknév képzése	tó mazsola	tós mazsolas	tavas mazsolás

a) Az afáziás személynek a többes számúvá alakításban elkövetett nyelvi hibái miképpen viszonyulnak az ép beszédűek szabályához?

b) Az afáziás személynek az egyes számúvá alakítás során elkövetett nyelvi hibái miképpen viszonyulnak az ép beszédűek szabályához?

c) Vitassátok meg, hogy az afáziás személy a melléknév képzésekor elkövetett nyelvi hibái miképpen viszonyulnak az ép beszédűek szabályához!

d) A háromféle nyelvtani példából és az elkövetett hibákból mire lehet következtetni? Milyen tövekkel kapcsolatban hibáznak az afáziás betegek?

e) Milyen adatokra lenne még szükséged, hogy kétségtelenül bizonyítsd a d) feladatban megfogalmazott feltételezést? Írd le röviden a kísérletet!

A page of writing paper with 20 horizontal dashed lines for text entry.

	EREDETI MONDAT	MEGISMÉTELT MONDAT
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	Az a lány keresi a kesztyűt ami sárga színű.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	takarító
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	A lány eszi a húst, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	A lány eszi a húst, az okos.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A férfi eteti a kutyát, az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	A lány várja a buszt, ami kék.
18.	A ló eszi a fűvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	A kutya amit eszi, az sós.
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	Gyerek nézi a tévét az lusta, de ?
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	A macska ami fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	A fiú ül, az meg jó.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	Aki néni főzi a finom vacsorát.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	Azt a ruhát kapja, ami piros.
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	Amit az oroszlán eszik paprikát, az erős.
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány kedves, a fiú meg rendes.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	Rádiót hallgat a buszvezető.
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	...szereti...
33.	A telefont javítja a szerelő.	
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	

- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

B) Williams-szindróma, 15 éves és 8 hónapos

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	A bácsi a sapkát akarja, ami barna.
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú a kutya kerget, az lassú.
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	A gyerek nézi a filmet, ami...
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	A hús az nő csinálja, finom.
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	A katona az vezeti a kocsit, akkor bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A kesztyű... üres, az sárga.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	A gyerek simogat a takarítónőt.
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	A gyerek eszik a húst, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	A kocsit húzza alá.

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
13.	A könyvet nézi a gyerek.	A könyvet nézni a gyerek.
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	A kutya az ugat, az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	A paprikát a néni vágja.
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A kutya a férfit eszik, az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	A gyerek várja a buszt, az kék.
18.	A ló eszi a fűvet.	A ló eszik a fűvet.
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	A kutya az húst eszik, az sós.
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	A gyerek nézi a tévét, az lusta.
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	A macska otthon van, az fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	A gyerek ül a fotelben az okos.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	A néni főzi a ebédet, az kedves.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	A néni az kapja a ruhát, az piros.
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	Az oroszlán eszik a paprika, az csípős.
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány egy fiú várja, az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	
33.	A telefont javítja a szerelő.	A telefont javítja a szerelőt.
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	A ló hozza a szatyrot, az nagy.
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	Az ajándékot csomagolja a gyerekeknek.
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	Az elefánt szereti a banánt, az édes.
38.	A nő, aki fut, az szép.	A néni fut, az szép.
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	Az óvó néni elolvassa a történetet.

- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

C) Williams-szindróma, 14 éves és 2 hónapos

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú, aki kerget, az lassú.
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	...,aki érdekes.
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	Az a hús, amit a nő süt, finom.
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A kesztyűt, aki a lányt keres, az sárga.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	Ami kutya ugat az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A férfi eteti a kutyát az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a füvet.	A ló eszik a füvet.
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	Azt a húst eszik, ami sós.

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	A macska otthon van, az fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	Azt a nő kapja ruhát, az piros.
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	A paprik az oroszlán eszik, az csípős.
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány a fiú vár, az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	A rádiót hallgatja a buszvezetőt.
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	
33.	A telefont javítja a szerelő.	
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	A zsák ló visz, az nagy.
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	Azt az elefán szereti a banánt, ami édes.
38.	A nő, aki fut, az szép.	
39.	Az elefánt kéri a kenyeret.	
40.	Az óvó néni olvassa a történetet.	

a) Milyen mondatokat tudott és milyen mondatokat nem tudott megismételni a vizsgált személy?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Gyűjtsétek össze a jellegzetes nyelvi formákat a megismételt mondatokban!

c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

D) Nyelvi zavar, 10 éves és 9 hónapos

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	A bácsi jön, az erős.
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	A fiú, aki a kutya kergeti, az lassú.
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	A katona vezeti a kocsit, az bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A lány kesztyűt keres, az sárga.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	A takarítónő simogatja a kisfiút.
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	A lány eszi a húst, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	A kutya amit ugat, az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A férfi eteti a kutyát, az harap.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a füvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	A gyerek a tévét nézi, az lusta.
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	A néni, aki főzi a vacsorát, az okos.

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	Ami a hús süt amit ami finom a nő süti.
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	Aki vezet, az a férfi vezeti a kamiont, bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	Amit a kesztyű, a kislány keres a kesztyű koszos.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	Aki lány eszi a hús finom.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	Ami a kutya ugat, az buta.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	Ami a kutya etet, férfi az harapós.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a fűvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	Ami macska otthon van, fekete.
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	Aki fiú, aki fiú ül, az jó.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	
28.	A paprika, amit az oroszlán eszik, az csípős.	Amit az oroszlán eszik a paprika csípős.
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A fiú vár a lány az kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	A rádiót halgassa a buszvezető.

c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegzete példát az észrevételeitek alátámasztásához!

F) Nyelvi zavar, 10 éves és 9 hónapos

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
1.	A kutya rágja a csontot.	
2.	A bácsi, aki jön, az erős.	
3.	A férfi azt a sapkát kéri, ami barna.	A férfi azt a sapkát kéri, amelyik barna.
4.	A fiú, akit a kutya kerget, az lassú.	
5.	A gyerek azt a filmet nézi, ami érdekes.	
6.	A hús, amit a nő süt, az finom.	
7.	A katona, aki vezeti a kocsit, az bátor.	A katona vezeti a kocsit és bátor.
8.	A kesztyű, amit a lány keres, az sárga.	A kesztyű az sárga.
9.	A kisfiú keresi a kalapácsot.	

	AZ EREDETI MONDAT	A MEGISMÉTELT MONDAT
10.	A kisgyereket simogatja a takarítónő.	A kisgyereket simogassa a takarítónő.
11.	A lány, aki eszi a húst, az okos.	Aki eszi a lány, az okos.
12.	A kocsit húzza a ló.	
13.	A könyvet nézi a gyerek.	
14.	A kutya, ami ugat, az buta.	Amelyik kutya ugat bolond.
15.	A paprikát vágja a néni.	
16.	A kutya, amit a férfi etet, az harapós.	A kutya amelyik a férfi etet az a kutya harap.
17.	A lány azt a buszt várja, ami kék.	
18.	A ló eszi a fűvet.	
19.	A macska várja a vacsorát.	
20.	A kutya azt a húst eszi, ami sós.	A kutya azt a kaját eszi, ami sós.
21.	A gyerek, aki nézi a tévét, az lusta.	Az a gyerek nézi a gyerek a tévét az lusta.
22.	A macska, ami otthon van, az fekete.	
23.	A mozdonyvezető szereti a palacsintát.	
24.	A fiú, aki ül, az jó.	Az a fiú aki ül az jó.
25.	A nagypapa hegyezi a ceruzát.	
26.	A néni, aki főzi az ebédet, az kedves.	A néni aki főzi a vacsorát az kedves.
27.	A nő azt a ruhát kapja, ami piros.	
28.	A paprika, amit az oroszok eszik, az csípős.	
29.	A pizsamát mossa a nagymama.	
30.	A lány, akit a fiú vár, az kedves.	A lány aki a fiút várja kedves.
31.	A rádiót hallgatja a buszvezető.	A rádiót halgassa a buszvezető.
32.	A szakács néni szeleteli a paradicsomot.	A szakács néni szeleteli a palacsintát.
33.	A telefont javítja a szerelő.	A telefont javíccsa a szerelő.
34.	A tökfőzeléket szereti a rendőr bácsi.	
35.	A zsák, amit a ló visz, az nagy.	
36.	Az ajándékot csomagolja a Mikulás.	
37.	Az elefánt azt a banánt szereti, ami édes.	

- c) Készüljete fel a nyelvi zavar bemutatására!
Emeljete ki néhány jellegetes példát az észrevételeitek alátámasztásához!

3. Olvasd el az alábbi szöveget!

A Williams-szindróma és a nyelvi zavar

A WILLIAMS-SZINDRÓMA egy ritka velünk született rendellenesség (a lakosságnak kb. 7 ezrelékénél fordul elő). Számos tünete között jellemzi a nehézség a térbeli tájékozódásban és annak megítélésében, hogy egyes formák hogyan illeszkednek egymáshoz (pl. puzzle összerakása). Ezenkívül a szellemi fejlődés is megkésett a Williams-szindrómásoknál, és személyiségzavarok is megfigyelhetők, valamint sajátos nyelvi fejlődési zavar is, amely elsősorban a nyelvtani jelölők használatát érinti.

A NYELVI ZAVAR kifejezés arra a fejlődési rendellenességre utal, amely elsősorban a nyelvi fejlődést sújtja. Korábban „sajátosan nyelvi zavarnak” is hívták, de mára kiderült, hogy nemcsak a nyelvelsajátítás problémáiban nyilvánul meg. Az azonban változó, hogy még milyen problémával jár együtt: gyakran megfigyelték, hogy a nyelvi zavaros gyerekeknek általában nehézségük van a rövid ideig tartó, egymást gyorsan követő ingerek feldolgozásával (ilyenek a nyelvi ingerek is), másoknak az átlagosnál rosszabb a rövid távú emlékezetük (erre is minden bizonnyal szükség van a nyelv használatában), és vannak, akiknek a mozgáskoordinációjával van probléma.

4. Autista gyerek nyelvelsajátítása

AZ AUTIZMUS

Az autizmus az agy fejlődési rendellenessége, amely a viselkedés és a személyiség számos vonására kihathat, és nagyon változatos megjelenési formái vannak. Még az is vitatott, hogy egyetlen rendellenességről van-e szó, vagy többféle rendellenesség összefoglaló neve-e in-

kább az autizmus. Korábban több másféle rendellenességgel azonosnak tekintették (pl. Asperger-szindróma, korai skizofrénia); ma már tudjuk, hogy ezektől eltér. Az autizmus jelenlegi tudásunk szerint nagy mértékben örökletes, de azt még nem lehet tudni, hogy milyen gének felelősek érte. A megszülető gyerekek 1-2 ezrelékénél diagnosztizálnak autizmust. Az autisták 20%-ának normális az IQ-ja, 50%-uk enyhén visszamaradott, a többiek súlyosan visszamaradottak.

Mivel sokféle formában megjelenhet, korai felismerése igen nehéz. A legtöbb autistára jellemzőek az ún. *repetitív* viselkedésformák (ugyanannak a mozgásnak az állandó ismételtetése) és a környezettel való kommunikációra való kevés hajlandóság (ezért keverték régebben a skizofréniaival). Általában megkésett vagy nem szabályos beszédfejlődéssel is együtt jár, de nem minden esetben. A károsodás általában az agy több területére, funkciójára is kiterjed, de nem mindenkinél ugyanazokra.

Az alábbi helyzetek egy autista kisgyerek viselkedését és közléseit mutatják. A mondatok többsége mögött zárójelben feltüntettük, hogy hány éves és hány hónapos korából származik a közlés. Ahol nem volt pontos adat, oda csak a körülbelüli kort írtuk.

a) Tekintsétek át a példákat!

- (1) – *Ábel! Ne bánts a babát! Szeretjük a babát!*
– *Szeretjük a vécét! (3 éves kor előtt)*
- (2) **Nem kell kapcsolni be!* – ‘*Nem kell bekapcsolni.*’ (4;8)
- (3) *zokognak a könnyei (zokog + potyognak a könnyei)* (5;0)
- (4) *Fiúnak változtattam.* – ‘*Fiúvá változtattam.*’ (5;10)
- (5) – *Nem bánt a porszívó. Nem bánt a mosógép. Nem bánt a cső. Nem bánt a kép.*
– *Ábel! Semmi nem bánt!*
– *Semmi nem bánt a porszívó. (3 éves kor körül)*
- (6) **Rám öntöm* – ‘*magamra öntöm*’ (6;11)
- (7) A következő adatokat úgy kell olvasni, ahogyan leírtuk: a „...” után a javított alak szerepel:
(a) *Csöppök ... -ek* – ‘*csöppök*’ (6;7)
(b) *Közé ... -ött* – ‘*között*’ (7;7)
(c) *Ló ...-ovakat* – ‘*lovakat*’ (7;7)
(d) *Piros-sárga pöttyös labdák ... -a* – ‘*piros-sárga pöttyös labda*’ (7;7)
(e) *Az egész golyó is kijött... -ömlött* – ‘*az egész golyó kiömlött*’ (7;7)
(f) *Lehet, hogy szereted majd ... -ni fogod* – ‘*Lehet, hogy szeretni fogod majd*’ (7;0)
(g) *olvad is ... -ozik* – ‘*olvadozik is*’ (7;7)
(h) *nem fogsz vezetni ... -tok vezetni* – ‘*nem fogtok vezetni*’ (7;10)
- (8) *magányterület* – ‘*magánterület*’; *magánterület + magány* (5;9)
- (9) *nem akartam hajlandó* – *nem akartam + nem voltam hajlandó* (5;10)
- (10) *Apu! Hogy képzeled magad?* – ‘*Hogy képzeled?*’

- (11) *Ez nekem nem idegesít – ‘ez engem nem idegesít’* (5;8)
- (12) *vullánk – ‘vulkán’; fullánk + vulkán* (5;10)
- (13) *azért való* (azért kell + arra való) (6;5)
- (14) *tüzemanyag – ‘üzemanyag’* (6;2)
- (15) *Most figyelj, mert most ugrik a madár a vízbe!* (*Most ugrik a majom a vízbe + Ott repül a kis-madár*) (7;5)
- (16) *Húzom a sátorfámat!* (*veszem a sátorfámat + húzom a csíkot*) (7;5)
- (17) *Álljon meg az ész!* (*álljon meg a menet + megáll az ész*) (7;8)
- (18) *Meglátom a bajodat.* – ‘*Ellátom a bajodat.*’ (5;10)
- (19) *Egy kicsit mérges vagyok hozzá.* – ‘*Egy kicsit mérges vagyok rá.*’ (5;9)
- (20) *A maximumodat felnyújtsad?* – ‘*A maximumot nyújtod.*’ (6;2)
- (21) *Én majd segítek veled.* – ‘*Én majd segítek neked*’ (5;9)
- (22) **Találok ki valamit!* – ‘*Valamit kitalálok.*’ (7;9)
- (23) – *Ábel, gyere fogat mosni!*
– *Előbb még provokálok egy kicsit.* (6;7)
- (24) *Ezt rám veszed?* – ‘*Rám adod?*’ (5;8)
- (25) *Vedd föl a papucsomat!* – ‘*Add rám a papucsomat.*’ (5;10)
- (26) *A kutyára rávettek egy ruhát!* – ‘*Ráadták a ruhát.*’ (6;8)
- (27) – *Drukkoljunk, hogy ne essen az eső!*
– *Hajrá eső! Hajrá eső!*
- (28) *Ez egy kutya. Sajnos.* (3;8-4;0)
- (29) – *Ábel! Ki karmolta meg az arcodat?*
– *A Jami?*
– *És miért karmolt meg? Bántottad?*
– *Bántottad? És sírt?*
– *Ábel, ha bántottad, akkor nem csoda, ha megkarmolt.*
– *Bántottad, és sírt.* (4;2)
- (30) *Remélem, hogy a boa meg tud enni egy madarat is.* (6;6)
- (31) – *Ne rohangálj föl-alá!*
– *Nem föl-alá! Csak egyenesen-hátra!* (6;11)
- (32) *Remélem, hogy hasmenésem van még.* (6;10)

5. Mit tanultál a fejezetből az emberi agy működésével kapcsolatban?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

